

Bezoek aan het 'Oorlogstooneel' bij Utrecht door kapitein-kommandant Stoffel en zijn schoonzoon, kapitein Grutter

Uit: Nieuws van den dag, de kleine courant, 19-23 augustus 1881

Anne Doedens ed.

Geachte Heer Hoofdredacteur! Op uw verzoek begaf ik mij met mijnen schoonzoon, den kapitein van de armee Grutter, Zondag 14 Aug. j.l. naar de forten bij Utrecht, alwaar sinds den 1en Aug. oefeningen met vestingtroepen plaats vinden. Toen u mij, uw oude bekende van de dorpsschool, aanzocht om voor uw courant een verslag te geven van wat er alzoo op die forten te hooren en te zien was, nam ik uw aanbod alleen aan op voorwaarde dat ik mijn schoonzoon, den kapitein Grutter, mede zoude kunnen nemen; alleen dorst ik dat zaakje niet aan.

Nu, dat meenemen had geen bezwaar; de Minister van Oorlog had, voor zoover de dienst het toeliet permissie gegeven aan alle officieren om - voor eigen rekening natuurlijk - den 14en of den 19en Augustus op de forten te gaan kijken. Het geldelijk bezwaar loste ik op door Grutter vrij te houden, hetgeen hij zeide van een schoonvader wel te willen en mogen aannemen.

Op de forten luisterde ik goed naar alle inlichtingen, die door de officieren aan de bezoekers werden gegeven - Grutter is ook niet doof - en op de terugreis hadden we het voorrecht met een paar artillerieofficieren in dezelfde coupé 1e klasse te zitten, die ons, of liever aan Grutter, ophelderden wat hij als infanterie-officier minder goed begrepen had.

Grutter had twee dagen verlof toe en hielp mij trouw om een soort van geregeld verslag der oefeningen te maken van hetgeen we van te voren hier en daar erover gelezen en op de forten gehoord en gezien hadden. Dat verslag is dus eigenlijk van Grutter en mij samen; ik ben er echter alleen verantwoordelijk voor en wel ten eerste omdat ik ouder kapitein ben dan Grutter, ten tweede omdat ik zijn schoonvader ben en ten derde omdat officieren van de armee maar beter doen niet in couranten te schrijven; dat kan hun maar later, als ze promotie moeten maken, kwaad doen. Ofschoon, Grutter verzekert mij steeds dat hij toch nooit majoor zal worden, de promotie is veel te slecht en hij was al 16 jaar officier en 38 jaar oud toen hij kapitein werd. Hij pruttelt echter zonder reden, want al wordt hij geen majoor, dan krijgt hij toch als hij 25 jaar officier en dus 47 jaar oud is 200 gulden meer, en dan heeft bij op dien betrekkelijk jeugdigen leeftijd toch *f* 2.200 traktement, waarvan hij zuiver, na aftrek van alle kortingen, *f* 2.000 in handen krijgt; is dat niet mooi? Maar "*revenons a nos moutons*" [laten we weer terzake komen] dat wil hier zeggen: laat ik u nog iets omtrent mijn reis mededeelen.

Het was Zondagmorgen wel wat betrokken lucht, maar Grutter had slechts verlof tot Woensdagmorgen; we gingen dus welgemoed op reis. Het regende den geheelen dag nu en dan; we maakten voorzichtig van eenige droge buien gebruik om ons van het

eene fort naar het andere te begeven - laat ik het u maar bekennen oude schoolkameraad - we bezochten het verst gelegen fort de Gagel niet, en gingen alleen naar de forten Voordorp en Ruigenhoek. Naar ons verzekerd werd door andere heeren, die de Gagel wel bezocht hebben, zag het daar zeer netjes uit en waren officieren en minderen [onderofficieren en soldaten] daar het best gelogeed.

Op de forten waren, ter eere van de bezoekers, de hekken wijd opengezet en een plank als v[er]onder over het afgebroken gedeelte van de brug gelegd. De bezetting deed gewonen dienst; er stonden overal schildwachten; binnen het fort lagen ze op hun buik op hooge borstweringen naar buiten uit te kijken of ze ook iets van den vijand zagen. Er was in de beide forten veel gewerkt, en het is zeker een geducht werk geweest om al die zware balken en boomen te versjouwen, waarmede de blindeeringen [bomvrije ruimtes] gedekt en bekleed waren; in Voordorp lag de waschvrouw zelfs in een blindeering. De officieren en onderofficieren sliepen in ijzeren kribben, de minderen lagen met hun stroozak op de bekende houten britsen, die men volgens Grutter in alle wachten vindt. De bezetting scheen opgeruimd; ik vroeg hier en daar zoo eens hoe of het hun beviel en hoe het eten was, en kreeg over het algemeen gunstige antwoorden. Die laatste regenweek was echter niet bevorderlijk geweest aan den snellen voortgang van het werk. [...]

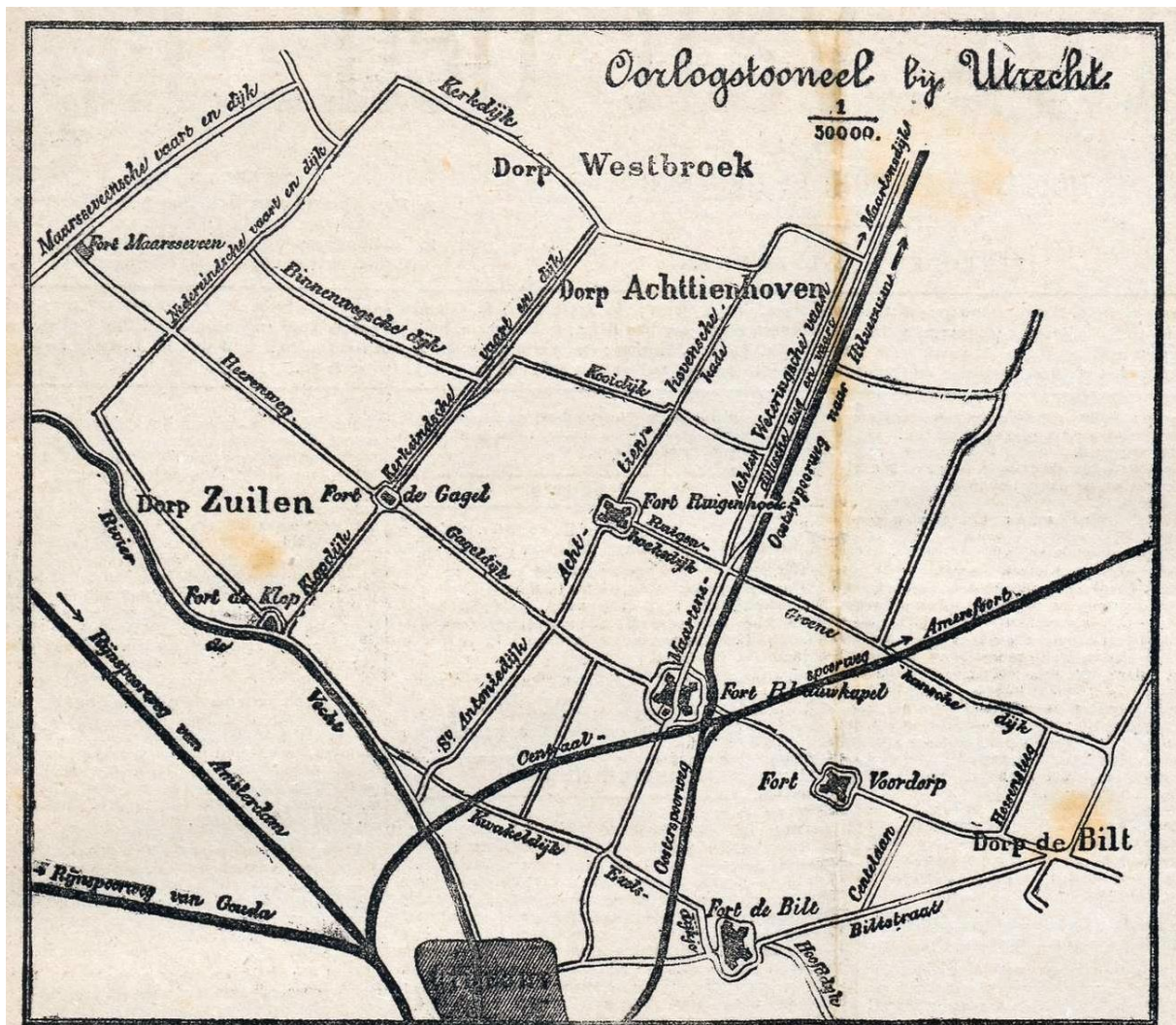
Terreinbeschouwing.

De groep forten, die bezet is, bestaat uit de forten de Gagel, Ruigenhoek, Blauwkapel en Voordorp, allen Noordoosten van Utrecht gelegen. Voordat ik er naar toe ging had Grutter voor mij een schetsje van het terrein gemaakt, hij had het op calqueerpapier overgetrokken van de stafkaart en er een beschrijving van het terrein bij gemaakt. Het schetsje is door mij bij dit opstel gevoegd en de beschrijving van Grutter laat ik hier woordelijk volgen.

De groep forten de Gagel-Ruigenhoek-Blauwkapel-Voordorp maakt een deel uit van de zoogenaamde stelling van Utrecht. Die stelling is een zeer belangrijk gedeelte van de Nieuwe Hollandsche waterlinie. Utrecht is toch een vereenigingspunt van verschillende spoorwegen en tal van kunstwegen, die allen uit het Noord-Oosten, Oosten en Zuid-Oosten aldaar samenkomen, terwijl omgekeerd vandaar tal van spoor- en kunstwegen naar het hart des lands gaan.

De streek, waarin bovengenoemde forten zijn gelegen, wordt in oorlogstijd zoodanig onder water gezet, dat alleen de kunstwegen, en dan nog slechts ternauwernood, boven de inundatie uitkomen. Het geïndeerdde terrein zelf bestaat voor het grootste gedeelte uit kleigronden en lage venen, door een menigte slooten doorsneden; heel hoog behoeft het water dus niet op het land te staan om het terrein geheel onbegaanbaar te maken.

Gaat men te Utrecht de Wittevrouwen-barrière uit en slaat men dadelijk linksom, dan komt men langs de gasfabriek aan den Tol No. 1, aan den Maartensdijkschen kunstweg; rechts is het Ezelsdijkje, zijnde een weg met borstwering om gedekt in het fort op de Biltstraat te kunnen komen, een dergelijke gedekte weg is ook de weg die van Tol No. 1 naar fort Blauwkapel loopt, de borstwering heeft men aan de rechterzijde.

Het fort Blauwkapel, bestemd tot afsluiting van den Maartensdijkschen weg en vaart, den Ooster- en den Centraalspoorweg, den Gageldijk en den Voordorpschen dijk, is bij deze oefening niet bezet; waarschijnlijk wel omdat in het fort een dorpje ligt en men dus niet over de binnen het fort gelegen gronden kan beschikken. In het fort aan de zijde van Utrecht ligt echter een afzonderlijk klein fortje, een laatste toevlucht der bezetting, een zoogenaamd reduit, door een natte gracht van het overige gedeelte van het fort gescheiden. In dat reduit staat een bomvrij gebouw met dikke muren, bestemd tot hoofdkwartier van den groepscommandant. [Een reduit is een binnenwerk waarop de verdedigers zich kunnen terugtrekken, bij vestingen meestal in de vorm van een lage ronden toren.] Van dat reduit gaan dus alle bevelen gedurende de oefeningen uit.

Men kan nu door het fort Blauwkapel verder den kunstweg naar Maartensdijk volgen, doch als men rechts gaat om het fort heen, komt men op den Voordorpschen dijk, die in zuidoostelijke richting naar het dorp de Bilt voert. Na ongeveer een kwart uur gaans bereikt men het fort Voordorp *à cheval* [te paard], [het is] op den dijk van dien naam gelegen, men moet dus om dat fort heen om het 20 minuten verder gelegen dorp de Bilt te bereiken.

In 't voorbijgaan kan men zien dat het fort Voordorp natte grachten heeft en aan de voorzijde een uitspringend gedeelte, een zoogenaamde *caponnière* [overdekte gang voor de flankverdediging van een gracht of voor communicatie met andere verdedigingswerken], waaruit geschutvuur op de grachten kan worden gebracht om den vijand het overgaan lastig, ja onmogelijk te maken. Aan de van den vijand afgekeerde zijde, in de zoogenaamde keel van het fort, ziet men een vrij groote met aarde gedekte bomvrije kazerne.

Vijf minuten vóór dat men het dorp de Bilt zou bereiken, kan men links afslaan, en men komt dan langs de Hessensteeg op den Groenekanschen dijk, die op een afstand van 1.000 à 1.200 M. noordoostwaarts evenwijdig aan den Voordorpschen dijk loopt. Van de Hessensteeg heeft men een veertig minuten te wandelen om aan de herberg *De Groene Kan* weder den Maartensdijkschen kunstweg te bereiken, na eerst den Centraal- en daarna den Oosterspoorweg te hebben gekruist. Vooral aan de rechterzijde van den weg ligt veel houtgewas, en bij een uitbrekenden oorlog zal hier, evenals tusschen den Biltischen straatweg en Voordorp, veel opgeruimd moeten worden om aan de forten Blauwkapel en Voordorp een vrij uitzicht in niet te beperkten kring te geven.

Sloeg men aan *De Groene Kan* links af, dan zou men weder te Blauwkapel komen; gaat men echter rechtuit, dan bereikt men langs den Ruigenhoekschen dijk binnen de tien minuten het door natte grachten omgeven fort Ruigenhoek, waarin een bomvrije kazerne in de keel en een dergelijk gebouw meer binnen in het fort. Door den hoekigen vorm der omwalling kunnen de verschillende grachten met geschutvuur worden bestreken.

Om Ruigenhoek heen, dat in de val op de smalle Achttienhovensche kade ligt, gaat men eerst in zuidwestelijke richting langs die kade, tot men na ruim 10 minuten gaans den Gageldijk bereikt, en die rechts opgaande, na bijna 20 minuten het fort de Gagel vlak voor zich zien liggen. Aan beide zijden van den Gageldijk is open terrein, rechts stuit het oog op de huizen van het dorp Achttienhoven, links op de huizen en boomen langs de Vecht Gaat men om de Gagel heen, dan kan men in 40 minuten langs den Heerenweg het in aanbouw zijnde fort Maarsseveen en langs den Klopdiijk in een goed kwartier uur gaans het aan de Vecht gelegen fort de Klop bereiken.

De eenige v[er]l[and] onder, het eenige acces dat door de inundatie op de Gagel aanloopt, is de Kerkeindsche dijk, waarlangs men in ruim een half uur de dorpen Westbroek en Achttienhoven zoude bereiken.

Het fort de Gagel heeft den vorm van een rechthoek, waaraan een der lange zijden ontbreekt, het is open in de keel, men ziet daar tegen een bomvrije kazerne aan, terwijl een ouder bomvrij gebouw, iets achteruitspringende, tevens ter verdediging van de Keelgracht kan dienen. Ook in de richting van Westbroek en het fort Maarsseveen is het terrein om de Gagel geheel groen, met slooten doorsneden en veenachtig.

Sterkte der troepen

Volgens het *Recueil Militair* [boekwerk met wetten en besluiten voor de landmacht] bestaan de troepen, die aan de verdediging van de beschreven fortengroep deelnemen, uit:

2 compagnieën infanterie, één uit Doesburg en één uit Utrecht, ter gezamenlijke sterkte van 6 officieren, 14 onderofficieren, 10 korporaa's, 2 tamboers, 150 soldaten en 1 waschvrouw;

2 compagnieën vestingartillerie uit Utrecht, ter gezamenlijke sterkte van 8 officieren, 19 onderofficieren, 14 korporaa's, 4 hoornblazers, 262 kanonniers en 2 waschvrouwen;

een detachement genietroepen uit Utrecht, sterk: 1 officier, 4 onderofficieren, 3 korporaa's en 44 soldaten; hieronder zijn begrepen 1 sergeant-telegrafist en 4 telegrafisten;

buitendien zijn nog drie hospitaalsoldaten en een detachement-trein met 4 officierspaarden, dit laatste ten dienste van het hoofdkwartier, ingedeeld.

Zooals ik reeds gemeld heb, logeert het hoofdkwartier te Blauwkapel in het reduitgebouw; in het geheel is er een strijdmacht van ruim 550 personen bijeen om de besproken groep forten te bezetten en te verdedigen tegen den gemaskeerden vijand.

Naar men mij zeide, bedroeg de bezetting van het fort de Gagel ongeveer 100 man met 3 officieren; van de forten Ruigenhoek en Voordorp elk ruim 200 man met 6 officieren; of het de volledige bezettingen ook in de werkelijkheid waren, wist men mij niet te zeggen; men dacht echter, dat het niet veel zou verschillen.

Bij zulke forten, die door den vijand niet geheel ingesloten kunnen worden, doet een paar man meer of minder er buitendien al heel weinig toe; elke zieke of gewonde kan naar het binnenland worden vervoerd en zijn plaats door een ander worden ingenomen; de bezetting kan naar willekeur afgelost, vergroot of verkleind worden. Altijd als de "*mannekes*" er maar zijn en liefst geofende "*mannekes*", anders hebben we er niets aan.

Nu, die geofendheid zal langzamerhand wel komen, vooral als die nieuwe wetten op Militie en Schutterij er zijn; in elk geval, men is nu bezig de "*mannekes*" te oefenen, van 't jaar een groote vijfhonderd, 't volgende jaar misschien wel duizend, en eindelijk

zijn ze allen geoefend, ten minste de officieren en het kader, want de militie gaat weer naar huis en wordt maar voor een klein deel schutter. Nu, dat zal met die nieuwe wet ook wel veranderen; kwam die maar.

Aankomst op de forten

Den 1en Augustus begonnen de oefeningen; door schoon weder begunstigd. [...] Om 8 uur stonden aldaar de troepen frontsgewijze geschaard, om door den kolonel te worden geïnspecteerd. Een dagorder, om ieder tot ijver aan te sporen, werd voorgelezen, en onder het slaan der trom en de tonen van den hoorn trokken de bezettingen verder naar hunne verschillende punten. De compagnie infanterie uit Doesburg kwam 's middags te 12 uren te Blauwkapel aan en ging van daar, na eveneens geïnspecteerd te zijn, verder. De compagnieën artillerie waren compleet; de compagnieën infanterie misten de miliciens van de lichte 1878, die eerst den 1n Augustus onder de wapenen waren geroepen en in den namiddag en avond van den 2en op de forten aankwamen.

Er was dien eersten dag genoeg te doen; wel was er vooraf voor veel gezorgd, maar er moest toch middageten gekookt worden; de troepen moesten over de verschillende vertrekken worden verdeeld; de stroozakken, om 's nachts op te slapen, en de hoofdkussens moesten met stroo worden gevuld, in één woord het geheele logies moest verder bewoonbaar worden gemaakt.

Reeds des namiddags tegen twee uur kon van het hoofdkwartier te Blauwkapel naar de drie forten worden getelegrafeerd; de geïsoleerde draad lag toen overal langs de wegen, en 's avonds was die draad geheel in den grond gegraven. De genie-soldaten-telegrafisten hebben gedurende de manoeuvres het vrij druk gehad, daar bijna alle bevelen telegrafisch werden overgebracht; de sergeant-telegrafist fungeerde als chef van het hoofdkantoor te Blauwkapel, en als lijn-inspecteur.

Om de troep gelegenheid te geven zich behoorlijk te kunnen reinigen, werd in de Keelgracht van elk der forten een soort van steiger gemaakt, door rietmatten eenigszins tegen den wind beschut.

Toen de troepen op de forten aankwamen, vonden zij op elk fort reeds een detachement genietroepen, die ter gezamenlijke sterkte van 40 man reeds twee maanden op Ruigenhoek hadden gelegen om het een en ander voor te bereiden. Toen ik dat voor het eerst hoorde vertellen dacht ik: dat is niet eerlijk, zoo kan men wel spoedig klaar zijn, als men twee maanden van te voren begint.

Mijn schoonzoon Grutter legde mij de zaak uit. Hij had namelijk in een of andere courant een verklaring gelezen, die in hoofdzaak op het volgende neerkomt:

Wanneer eens alles in orde zal zijn, dan zullen op de verschillende forten in de verschillende lokalen het noodige meubilair en gereedschappen aanwezig zijn; alles is echter nog niet in orde; er moest dus veel van andere forten worden aangevoerd, dat men desnoods in oorlogstijd tegen betaling uit den omtrek zou requireeren [vorderen]. Evenzoo was het met de blindeeringen gesteld. Blindeeringen, werd mij uitgelegd, zijn van zware balken samengestelde houten huisjes, in den vorm van parallelepipedum, met planken bekleed, van boven met een paar lagen balken of met een laag balken en een laag boomstammen gedekt en rondom met grond bedekt. [Een parallelepipedum is een veelvlak met zes zijdes (hexahedron), die alle zes een parallellogram zijn, een vierhoek met twee paren van evenwijdige zijden bevatten.] Alleen aan de van den vijand afgekeerde zijde is de opening of deur, en zoo noodig ook een raam.

Zulk een blindeering kan voor vele zaken dienen; men kan er een vuurmond in bergen, tegen 's vijands vuur gedekt, de blindeering heet dan een remise; men kan haar als wacht of zelfs als woonlokaal bezigen, zooals op een der forten ook geschied was. Men kan er munitie, dat is buskruit en projectielen, in bergen, of wel er de kanonniërs die de vuurmonden bedienen, in laten schuilen als de vijand te sterk vuurt. De blindeeringen moeten rondom in de aarde zitten, en er moeten dus gaten gegraven worden in de dwarswallen en borstweringen om aarde te krijgen ter dekking; als alles in orde was, dan waren die gaten voorhanden, maar nu zijn ze gedeeltelijk gemaakt door die geniesoldaten, die vooruit op de forten waren.

Wanneer er werkelijk oorlog komt, dan worden de boomen, heggen, hakhout, huizen enz., die het gezicht van het fort op den omtrek nu beletten, voor zooveel noodig en wenschelijk opgeruimd, en de fortcommandant beschikt dus over allerlei materialen om zijn blindeeringen te dekken en te bekleeden, om zijn borstweringen aan de binnenzijde steil op te zetten enz. Dat steil opzetten is noodig, daar anders de vijandelijke granaten (holle kogels met buskruit er in, die bij het treffen uit elkander springen) die binnenzijde spoedig geheel zouden vernielen.

Het is gelukkig slechts een schijnoorlog die hierbij Utrecht wordt gevoerd, en geen werkelijkheid; er worden dus geen huizen, boomen, heggen, hakhout enz. opgeruimd, en om nu toch de gewenschte materialen te krijgen, moesten door dat detachement genietroepen geladen en ontladen worden: aangekochte boomen, rijsthout, hout om de blindeeringen te bekleeden, ten deele uit afval bestaande, zooals oude deuren, vensters enz.

Ook het hoofdkwartier in het Reduit te Blauwkapel moest in orde worden gemaakt tot ontvangst van den kolonel en de officieren en minderen van zijn staf; een loods in het fort Blauwkapel moest in een stal voor 16 paarden worden veranderd enz. En dat is alles in oorlogstijd niet noodig; dan logeert de commandant van zulk een groep forten ergens in een geschikt gelegen particulier huis, liefst wat ruim, om er de officieren van zijn staf ook te kunnen bergen, en stallen voor de paarden zijn er ook dan genoeg bij de boeren in den omtrek te vinden; alleen het bureau van den groepscommandant is

dan in het fort dat het dichtst bij de gekozen woning ligt, of omgekeerd: de woning wordt gekozen liefst het dichtst bij het fort waar het bureau dient te zijn.

De nadering des vijands

Gedurende de dagen van 2 tot en met 10 Augustus werden nu en dan vanwege het hoofdkwartier te Blauwkapel berichten medegedeeld omtrent de - gelukkig slechts vooronderstelde - nadering des vijands. De bezettingen vernamen aldus allengskens dat de vijand den IJs[s]el was overgetrokken en door de Veluwe meer en meer de Grebbelinie naderde, welke linie door ons leger voorondersteld -was te zijn bezet.

Eindelijk kwam Woensdag 10 Augustus de tijding, dat de; vijand ook die voorpostenlinie aan de Grebbe had geforceerd en dat ons leger op Naarden was teruggetrokken. Met andere woorden: dat de aanval nu alle dagen voor de forten kon worden verwacht. Een natuurlijk gevolg van al die tijdingen was, dat de veiligheidsdienst in en buiten de forten meer en meer verscherpt werd. Zoo was in den aanvang alleen een wacht van een man of vijf op elk fort meer als maatregel van orde en politie dan als veiligheidsmaatregel. Toen de vijand dichterbij kwam, en de mogelijkheid bestond nu, al was het maar door vijandelijke cavalerie gealarmeerd te worden, trokken 's nachts al de wachten op.

De bezetting was namelijk in vier gelijke deelen verdeeld en elken nacht kwam een vierde gedeelte op wacht, een ander vierde gedeelte vormde de zoogenaamde reserve; de helft der bezetting was dus in rust - tenminste wat den wachtdienst aangaat.

Eindelijk kwam ook overdag het vierde deel der bezetting op wacht en werd 's nachts een gedeelte der brugplanken van de brug, die toegang tot het fort verleent, opgenomen. Dat van nu af alle barrières en toegangen dag en nacht gesloten werden gehouden en alleen onder zeer bijzondere voorzorgsmaatregelen geopend, spreekt van zelf.

Ten laatste werd het geheele brugdek opgenomen, ook des daags, en de gemeenschap met het fort door een schuit of pont onderhouden. Niet alleen dat nu aan de toegangen en op de hoeken der wallen schildwachten waren geplaatst di« steeds een wakend oog naar buiten hielden, ook op de wegen, die voorondersteld waren droog te zijn gebleven, werden, bij wijze van voelhorens, posten van twee of drie man vooruitgeschoven, die, als de vijand ze aanviel, al schietende terug moesten gaan, en door dat schieten de bezetting van het fort moesten waarschuwen, dat de vijand in aantocht was. Zoveel doenlijk moesten [...] [de aanvallers] trachten uit te wijken, om niet gevaar te loopen door het kanon- en geweervuur uit het fort te worden getroffen.

Die dagen, van 2 tot en met 10 Augustus, waren de troepen, natuurlijk met het oog op 's vijands nadering, in dien veiligheidsdienst geoefend, door voortdurend buiten de

forten te patrouilleeren - dat wil zeggen in groepjes van enkelen langs de wegen te gaan - onderling verbinding te zoeken en berichten van vooronderstelde ontmoetingen met den vijand, naar het fort af te zenden; door nu en dan zoowel overdag als 's nachts alarm te laten slaan of blazen, waarbij dan een ieder ten snelste den hem vooral aangewezen post moest betrekken, en wel in 't algemeen de kanonniers bij hun kanonnen, de infanterie met het geweer gereed achter de borstwering. Men zou dus niet ongeoeffend den vijand afwachten.

Ook de forten zelve hadden groote veranderingen; ondergaan. Het geschut stond overal met al wat er bij behoorde gereed om den vijand te ontvangen, de binnenzijden der borstweringen waren bekleed, de blindeeringen waren geplaatst en met grond gedekt, de afsluitingen waren gereed, en mocht er hier en daar nog wat aan ontbreken, in 't algemeen kon men gerust den naderenden aanvaller afwachten; wat nog niet geheel in orde was zou wel gereed komen tijdens de aanvaller vóór de linie lag.

Er heerscht in die verschillende verrichte werkzaamheden nogal verscheidenheid; er waren grootere en kleinere blindeeringen, blindeeringen gedekt met balken, met boomstammen, met rails. De bekleedingen der aarden: wanden bestonden dan eens uit boomstammen, dan! weder uit schanskorven – gevlochten cilindrische manden - dan weder uit fascines – een voet dikke stevig gebonden takkebossen van drie en meer meter lengte - ook zag men op verschillende plaatsen bekleedingen gemaakt van oude deuren en dergelijke. Hier en daar waren in die bekleeding vierkante openingen gespaard - nissen genaamd. In zulk een nis brengt men een ton of kist met kardoezen (dat zijn de zakken kruit waarmede men de kanonnen laadt) of wel eenige projectielen, om alles dicht bij de hand te hebben.

Om in geval van stoornis van de telegrafische gemeenschap toch onderling berichten te kunnen wisselen, was bepaald, dat als er storing was en men moest een bericht verzenden, men overdag begon met een slagvuurpijl op te laten om de aandacht te trekken, terwijl dan door middel van vlaggen en met behulp van een seinregister, op de wijze zooals zulks ook bij de zeeschepen plaats vindt, de berichten werden overgebracht. Des nachts kon geseind worden met vuurpijlen, waarin drieërlei soort van lichtgevende sterren - wit, rood en groen - konden worden gedaan. Ook maakte men voor het eerst bij oefeningen te land gebruik van de zoogenaamde costons-seinlichten – bij de marine welbekend – die door de combinatie van de drie kleuren wit, rood en groen, aanleiding geven tot het doen van een en twintig seinen. [Martha Jane Coston (1826-1904) was een Amerikaans uitvinder, die voortborduurde op het werk van haar man, Benjamin Franklin Coston, die onder meer onderzoek deed naar lichtsignalering op zee. Zij werkten samen aan de ontwikkeling van vuurpijlen die rood, blauw licht afgaven en het bijbehorende code-systeem.)

Voor de verlichting van het inwendige der forten. was gezorgd door tegen de verschillende gebouwen en blindeeringen lantaarns te hangen, waarvan het licht van buiten niet kon worden gezien. Nu en dan als de indrukwekkende doffe op- en neergaande tonen van de alarmtrom werden gehoord, zag men van buiten een helder

licht boven het fort tegen den hemel weerkaatsen. Het fort werd dan verlicht met lichtfakkels, een soort van flambouwen, die een zeer bolder licht geven en nog niet door petroleumfakkels zijn verdrongen.

Nu en dan werd bij de oefening in alarm de gracht ook verlicht om te zien waar de vijand zich bevond, en dus onnoodig schieten in het wilde te vermijden. Tot die grachtverlichting werden gebezigd bussen met dubbelen wand; tusschen de wanden bevindt zich kurk waardoor de bus in het water geworpen drijft; in de bus bevindt zich een phosphorverbinding, en als men nu vooraf gaten in de bus prikt, begint die phosphor bij het in het water werpen van de bus te branden en verlicht de grachtsboorden [oevers]. Het zijn dezelfde soort van bussen die bij de marine als reddingslichten bekend staan en 's nachts aan de reddingsboei gebonden in het water geworpen, de juiste plaats van die boei aan een over boord gevallen aanduiden.

De dagverdeeling gedurende dien tijd van nadering des vijands was in het algemeen, dat om half zes 's morgens de tonen van trom of hoorn de zoete rust der slapenden verstoorden, die, na om zes uur door een ontbijt te zijn verkwikt, van half zeven tot half negen aan het werk togen. Na een half uur rust werd in eens van negen tot twaalf uur doorgewerkt. Door de minderen werd om half een gemiddagmaald - de officieren deden zulks om vijf uur, doch versterkten ook om half een den inwendigen mensen - tot twee uur werd in zoete rust doorgebracht; dan weder aan 't werk gegaan, tot vijf uur. Een uur rust, waarin de minderen koffie en brood nuttigen, gaf nieuwe krachten om voor 't laatst van zes tot acht uur te werken. Om tien uur 's avonds lag een ieder weder te ruste.

Nu en dan echter schrikte het telegraphisch bevel uit 't hoofdkwartier de bezetting na tien uur weer op, om oefening in alarm te houden; een half uur later lag dan de geheele bezetting echter weder in diepe rust. Behalve het gewone eten, dat zeer goed was, bestond op elk fort een cantine, gehouden door de waschvrouw, waar het een en ander - doch geen sterke drank - was te verkrijgen. Sterke drank was slechts op gezette tijden in bepaalde hoeveelheden tegen inkoopsprijs te verkrijgen onder toezicht van een officier; op die wijze werd de dronkenschap tegengegaan en werden toch niet met geweld allen tot geheele tijdelijke afschaffers gemaakt.

Zieken, voor wie het beter was niet in de forten te worden verpleegd, werden per ziekenkar naar Utrecht geëvacueerd; de anderen werden verpleegd in de zeer net ingerichte en van alle benooidgheden voorziene ziekenzalen, waarvan op elk der forten één aanwezig was. 's Morgens werd telegraphisch aan het hoofdkwartier gemeld of er zieken waren, en dan begaf de docter zich met de ziekenkar, getrokken door één paard, waarnaast de voerman liep, naar de forten. Die ziekenkar, keurig geschilderd met het roode kruis op een der zijden, trok zeer de aandacht der bewoners van de aanliggende hoeven en niet minder van het Utrechtsche publiek. Het schijnt een zeer doelmatig vervoermiddel voor zieken en gekwetsten te zijn, en zal naar alle waarschijnlijkheid bij het leger worden ingevoerd.

De bezettingen der forten troffen het in den aanvang zeer goed met het weder, slechts een enkelen dag was het wat te warm; alleen Dinsdag 9 Augustus was een ware regendag, en dan kan er niet veel gewerkt worden. Regen schijnt sterk op 's menschen gemoedsleven te werken, en wel in omgekeerden zin als zonneshijn, dat is niet opwekkend; en als men dan in dien regen in de aarde moet wroeten, natte balken verplaatsen, met een nat pak de wacht doen of in den regen een rapport naar het hoofdkwartier moet brengen, dan is de soldaat ook liever bij moeder te huis. Maar komt de zon weder door de wolken dan wordt er weder met nieuwen moed gewerkt, en die zon heeft tegelijk een zeer gunstigen invloed op de natte kleederen.

De staat van beleg

De staat van beleg werd Woensdag namiddag den 10en Augustus afgekondigd; het eigen leger lag niet meer voor de linie, het vijandelijke was zeer nabij. Men was op dien staat van beleg al een paar uur te voren eenigszins voorbereid, doordat de kapitein-intendant, die elken dag de forten van proviand voorzag, met de tijding aankwam, dat Utrecht vol troepen lag, dat er de eerste dagen niets te krijgen was en dat het hem alleen gelukt was nog een zekeren voorraad aardappelen te koopen, die hij nu naar verhouding van de sterkte der bezettingen over de forten verdeelde. Er moest nu uit den noodvoorraad geput worden, die voor acht dagen tijds op de forten was opgelegd.

Die noodvoorraad bestond in hoofdzaak uit: spek, geperst vleesch in bussen, samengeperste rijstesoep, geconserveerde melk, bruine boonen, groene erwten en enkele andere ingrediënten. In plaats van brood werd een soort groote scheepsbeschuit verstrekt. De beschuit was nog al hard, doch smaakte geweekt in koffie of soep vrij goed; het andere eten was Het had echter Zondag, toen ik de forten bezocht, nog slechts drie dagen geduurd, en naar men mij zeide moest het nog vijf dagen duren eer weder de gewone voeding begon; en nu blijft het de vraag of men den negenden dag niet zeer verheugd zal zijn weder versche levensmiddelen te ontvangen.

Dat de vijand dicht bij was bleek der bezetting van Voordorp reeds in den avond van den 10en Augustus. Hoewel het volle maan was kon men zeer weinig zien, daar het aanhoudend regende en dit met vrij veel wind gepaard ging. Door die omstandigheden begunstigd, werden de twee vooruitgeschoven veldwachten of bewakingsposten van het fort Voordorp teruggedreven; het schieten van dien eenen veldwacht werd niet eens op het fort gehoord, en toen men den anderen hoorde schieten en zag dat deze zijwaarts uitweek, werd op het fort alarm gemaakt.

Of nu die veldwacht niet spoedig genoeg had geschoten of wel dat de vijand zeer snel had geloopt, het was een feit dat de vijand zich om de gracht van het fort legerde en nu het fort duchtig beschoot. Het duurde eenige minuten voordat het fort eerst met

geweer en toen met kanonvuur antwoordde, waarop de vijand al schietende in de richting van het dorp de Bildt aftrok.

's Morgens van den 11den had de vijand de stoutheid uit het dorp Achttienhoven op het fort Ruigenhoek aan te rukken met infanterie, en de vooruitgeschoven pesten van dat fort terug te dringen. Het was echter klaarlichten dag en eenige kanonschoten uit het fort waren voldoende om den vijand terug te doen gaan.

's Avonds van den 12den, toen alles, behalve de wacht, op de forten de Gagel en Ruigenhoek in diepe rust lag, werd de veldwacht van de Gagel door den vijand aangevallen; beide forten schoten, door het vuur van den vooruit geschoven post gewaarschuwd, er duchtig op los, en de vijand vond 't niet geraden verder voort te gaan.

Op Voordorp was men, toen ik er kwam, nog vol van het indrukwekkende schouwspel van Zaterdagavond. Men was op hoogen kist er 's avonds omstreeks half elf juist bezig met een paar kanonnen het dorp de Bildt in den brand te schieten - natuurlijk niet uit meenens — toen eensklaps van alle zijden, dus ook in den rug van het fort, een oorverdoovend geknetter van geweervuur de bezetting opschrikte.

Een talrijke vijandelijke infanterie afdeeling lag om het fort heen. In een oogwenk was het alarmsein gegeven, en in het fort snelde ieder naar zijn post. Nog slechts weinige oogenblikken en de kanonschoten dreunden door de lucht en weerkaatsten tegen de huizen en houtgewas in den omtrek. Schot op schot volgde, het geweervuur van den verdediger verdreef den aanvaller in den rug van het fort, en daar hij onmogelijk onder bet kanonvuur over de breede gracht kon komen, trok hij snel in de richting van het dorp de Bildt af.

Het moet een fantastisch schouwspel in het fort zijn geweest, een schouwspel dat ik gaarne had willen zien. De geheele bezetting in actie en daarbij het helle schijnsel der lichtfakkels die het fort van binnen verlichtten, terwijl een paar drijvende lichtkogels, in de gracht aan de achterzijde van het fort, gelegenheid gaven om te bespeuren of er nog vijanden aan de overzijde waren. Daarbij voegden zich de geweersalvo's van den door zijn mislukten aanval teleurgesteld aftrekkenden vijand en het gebulder van de kanonschoten die hem na werden gezonden.

Op mijn vraag hoe die vijand zoo om het fort heen had kunnen komen zonder dat men het merkte werd mij - of liever aan Grutter, die eigenlijk de vraag deed - het volgende verteld:

De kolonel, die de oefeningen leidt, nam aan dat de vooruitgeschoven post op den weg, die naar het fort gaat, was opgelicht en niet had kunnen waarschuwen. Om dit gedaan te krijgen werd door den kolonel eenvoudig aan dien post gezegd, dat hij zich doodstil moest houden en bet hek open moest laten. Zoo kwam de vijand bij het fort. Gelukkig dat er in oorlogstijd bij den vijand geen kolonels zijn met zulk een macht over onze schildwachten bekleed.

Ook het fort de Gagel was Zaterdagavond aangevallen, doch had zich goed geweed, had den vijand verdreven en had door den dreun van het kanonvuur zijn eigen glazen ingeslagen, dat hoorde ik van heeren die daar ook waren geweest. De vijand werd voorgesteld door infanterie, die uit Utrecht kwam, en voorzien was van de noodige patronen zonder kogel, de zoogenaamde losse patronen. Het wordt voor die infanterie eene moeielijke taak om dicht bij de posten te komen, die zeer waakzaam zijn; alleen het vele regenweder, de donkere luchten en de windvlagen van de laatste dagen maakten het den aanvaller in het eene opzicht gemakkelijk, in het andere opzicht lastig.

Doch ook de vijandelijke artillerie liet van zich hooren. Zoowel Voordorp als Ruigenhoek werden door vijandelijke veldartillerie beschoten. De Gagel had nog geen last van vijandelijk vuur gehad, maar men dacht dat het ook spoedig een beurt zou krijgen.

Die vijandelijke artillerie wordt voorgesteld door het ontsteken van zakken buskruit, geregeld met 2, 3 of 4 minuten tusschenruimte. De schildwachten op het fort zien dien rook, waarschuwen den fortcommandant, en deze laat nu met alle kanonnen, welke in die richting kunnen vuren, op die vijandelijke artillerie schieten totdat de rook ophoudt, hetgeen beteekent dat de vijand is afgetrokken. De schildwachten blijven echter goed uitkijken, want het gebeurt wel eens dat die artillerie zich eenvoudig verplaatst heeft en dat de rook op'een andere plaats achter het geboomte weder te voorschijn komt.

Later in de volgende manoeuvre-dagen verwachtte men dat ook andere artillerie met zwaarder geschut, de zoogenaamde belegeringsartillerie, tegen het fort zou optreden. Er zullen dan grootere zakken buskruit ontstoken worden om het vijandelijke vuur voor te stellen, en ik meen iets van een schijf te hebben gehoord, die dan zeker de vijandelijke belegeringsbatterij zal moeten voorstellen.

De gewone dagelijksche dienst had in het algemeen op dezelfde wijze plaats. De wacht wordt echter dan op het eene dan op liet andere uur afgelost, opdat de vóór de forten onderstelde vijand niet gebruik zou maken van zulk een vast uur om bijvoorbeeld het fort te beschieten, en doordat er dan een dubbele wacht op de been is, veel verliezen toe te brengen.

Nu en dan was er ook in het duister tot 12 uur 's nachts gewerkt om dien arbeid te verrichten, waarbij men te veel boven de borstwering uitstak en wat door den vijand overdag gezien zou worden. De forten waren grootendeels gereed; hier en daar moest nog wel wat gedaan worden, vooral aardewerk om dwarswallen of traversen op te werpen en meer grond op de blindeeringen te brengen. De vuurmonden stonden echter allen in batterij; dat wil zeggen: waren gereed om op elk uur van dag en nacht den vijand met een kogelregen te overstelpen.

Besluit

Men verwachtte dat Vrijdag 19 of Zaterdag 20 Aug. de oorlogstoestand zou eindigen; en was dus nog een dag of vijf dat men op zijn hoede moest zijn tegen overvallen en tegen vijandelijk vuur. Daarna wordt alles afgebroken wat er gemaakt is en den 25en gaan allen naar huis, behalve de genietroepen, die dan alles moeten opredderen wat niet op zijn plaats is, en dat zal nog al wat zijn.

Aldus dit verslag naar mijn beste weten op- gemaakt.

Stoffel, Kapitein-Commandant der rustende Schutterij aldaar. Kooldorp, 16 Augustus 1881.